

Modfortælling om Socialdemokratiets „fodnotepolitik“ – med nogle nuanceringer

AF
POUL VILLAUME¹

Den foreliggende afhandling, Rasmus Mariagers *Den vesttyske forbindelse: Studier i det sikkerhedspolitiske opbrud i Socialdemokratiet, dansk partipolitik og civilsamfund, ca. 1976-1988*,² kan under én synsvinkel ses som en

¹ Det følgende er en let udvidet og redigeret version af mit indlæg som anden officielle opponert ved Rasmus Mariagers disputatsforsvar på Københavns Universitet 29. september 2017.

² Afhandlingen består af følgende, for størstedelen tidligere publicerede dele: 1: „Den vesttyske forbindelse: introduktion og sammenfatning“ (s. 1-119, ny-skrevet); 2: „Den kolde krig i international og dansk koldkrigsforskning“, i: *Den kolde krig og Danmark. Gads Leksikon*, red. John T. Lauridsen, Rasmus Mariager, Thorsten Borring Olesen & Poul Villaume, København 2011, s. 720-46; 3: „New Security Concepts and Transnational Party Networks, 1976-1983. The Socialist International, Scandilux and the Overcoming of the Crisis of Détente“, i: *The Long Détente. Changing Concepts of Security and Cooperation in Europe, 1950s-1980s*, red. Oliver Bange & Poul Villaume, Budapest/New York 2016, s. 127-52; 4: „Ostpolitikens anden fase’. Socialdemokratiet og sikkerhedspolitikken 1975-88“, i: *Historisk Tidsskrift*, 115:1 (2015), s. 69-116; 5: „Programmed for Arms Control? Northern European Social Democratic Security Policy Discussions“, i: *The Long 1970s: Human Rights, East-West Détente, Transnational Diplomacy*, red. Poul Villaume, Rasmus Mariager & Helle Porsdam, London/New York 2016, s. 145-64; 6: „Den sikkerhedspolitiske debat 1963-1978“, i: *Danmark under den kolde krig. Den sikkerhedspolitiske situation 1945-1991. Bind 2. 1963-1978*, København 2005, s. 35-131; 7: „Den sikkerhedspolitiske debat 1979-1991“, i: *Danmark under den kolde krig. Den sikkerhedspolitiske situation 1945-1991. Bind 3. 1979-1991*, København 2005, s. 71-202; 8: „Den brede enigheds ophør. Om baggrunden for det sikkerhedspolitiske opbrud i begyndelsen af 1980erne – og noget om socialdemokratisk exceptionalisme i dansk samtidshistorie“, i: *Historisk Tidsskrift*, 105:2 (2005), s. 553-83; 9: „Den brede enigheds ophør. Om baggrunden for det sikkerhedspolitiske opbrud i begyndelsen af 1980erne – og noget om socialdemokratisk exceptionalisme i dansk samtidshistorie“, i: *Historisk Tidsskrift*, 106:2 (2006), s. 646-75; 10: „Surveillance of peace movements in Denmark during the Cold War“, i: *Journal of Intelligence History*, 12:1 (2013), s. 60-75; 11: „Indledning“, i: *PET’s overvågning af protestbevægelser 1945-1989. Fra Atomkampagnen til BZ-Brigaden. PET-Kommissionens beretning*, bd. 10, red. Rasmus Mariager, København 2009, s. 17-22; 12: „Kampagnen mod Atomvåben 1960-1967 og Organisationen til Oplysning om Atomkraft 1974-1989“, i: *PET’s over-*

form for modfortælling til, hvad jeg her vil kalde en grundfortælling om den Kolde Krigs historie og Danmarks rolle i den, og især om den måde, den Kolde Krig blev afsluttet på. Denne grundfortælling, forstået som den fremherskende og typisk medieformidlede fremstilling eller tolkning, er, at det først og fremmest var USA's og NATO's, det forenede demokratiske vestens, militære oprustning fra slut-1970'erne og op gennem 1980'erne, som slog benene væk under det sovjetiske imperium: Hverken ressourcemæssigt eller teknologisk kunne Sovjetunionen følge med i det fortsatte våbenkapløb – og slet ikke, da præsident Ronald Reagan i 1983 lancerede sit såkaldte stjernekrigsprojekt, som potentielt ville annullere værdien af det sovjetiske atomvåbenarsenal, som var Moskvas primære og måske eneste adgangsbillet til supermagtsligaen i international politik og jævnbyrdigheden med USA. På den måde „vandt“ USA og dets allierede den kolde krig, ifølge grundfortællingen.

Specielt Danmarks rolle i denne grundfortælling er, at en fodslæbende og i forhold til Sovjetblokken forskræmt og alt for eftergivende dansk profil i NATO var på nippet til at sætte Danmarks NATO-medlemskab og sikkerhed på spil. Med hensyn til bidrag til alliancens fælles forsvar var Danmark således nærmest med på fribillet, idet ikke blot den sovjet-tro kommunistiske fløj, men også stort set hele det politiske centrum-venstre-spektrum inklusive socialdemokratisk-radikale politikere, lod sig påvirke og besnære af den sovjetiske, anti-vestlige „fredspropaganda“. Den mest rendyrkede eksponent for denne tolkning blandt faghistorikere er, som de fleste vil vide, professor emeritus Bent Jensen, senest i hans *Ulve, får og vogtere*;³ men i forskellige lidt blødere versioner kan tolkningen genfindes i mange politikeres og debatørers bidrag til den offentlige debat og polemik om den kolde krigs historie og Danmarks stilling i den.⁴

Denne fortælling om den Kolde Krigs afslutning står selvsagt ikke alene i den internationale historiografi om den Kolde Krigs historie. Nogle tildeler ikke blot Ronald Reagans politik, men også den sovjetiske leder Mikhail Gorbatjovs *perestrojka* og *glasnost*-politik fra mid-

vågning af protestbevægelser 1945-1989. Fra Atomkampagnen til BZ-Brigaden. PET-Kommissionens beretning, bd. 10, red. Rasmus Mariager, København 2009, s. 23-47; 13: „Fredsbevægelser 1950-1989“, i: *PET's overvågning af protestbevægelser 1945-1989. Fra Atomkampagnen til BZ-Brigaden. PET-Kommissionens beretning*, bd. 10, red. Rasmus Mariager, København 2009, s. 261-374.

³ Bent Jensen: *Ulve, får og vogtere. Den kolde krig i Danmark 1945-1991*, København 2014.

⁴ F.eks. Keld Hillingsø: *Trusselsbilledet – En koldkriger taler ud*, København 2004, og senest Per Stig Møller: *Dage og kampe. Erindringer*, København 2016, s. 160-169.

ten af 1980'erne og frem en rolle – men i så fald typisk, dvs. inden for grundfortællingens ramme, som en funktion af den amerikanske *hardliner*-politik, som pressede Kreml-ledelsen til afgørende at ændre adfærd indadtil og udadtil.⁵ Og i Danmark var det primært politikere fra Venstre og De Konservative, assisteret af nogle få standhaftige socialdemokrater af den gode, gamle H.C. Hansen-støbning, som holdt hovedet koldt og sikrede, at Danmark, selv trods den såkaldte fodnotepolitik, forblev forskanset som medlem af den vestlige forsvarsalliance, også i de turbulente 1980'ere.

Den foreliggende afhandling har et noget andet perspektiv. Det er her et hovedanliggende at argumentere for og dokumentere, at inspirationen til det danske socialdemokratis eksterne sikkerhedspolitik i de sidste 10-15 år af den Kolde Krig i alt væsentligt kom – ikke fra Øst, ikke fra sovjetiske manipulationsforsøg, men derimod fra Socialistisk Internationale, fra vestligt forankrede politiske figurer i den anti-kommunistiske socialdemokratiske tradition, såsom Willy Brandt, Egon Bahr, Olof Palme og andre.

Lad mig indledningsvis slå fast, at jeg generelt kan følge afhandlingens grundsynspunkt, dens modfortælling, om man vil, et langt stykke ad vejen. Argumentation og dokumentation er over lange stræk omhyggelig, originalt kildebelagt, metodisk relevant og overbevisende. Faktisk har jeg også selv – bl.a. for godt en halv snes år siden i mit bind af *Gyldendals og Politikens Danmarkshistorie* – udtrykkeligt peget på vesteuropæiske topsocialdemokrater og deres afspændingspolitik som sikkerhedspolitiske inspiratorer for ledende danske socialdemokrater i perioden.⁶

Herudover føjer den foreliggende afhandling sig ind i en mere generel tendens i international koldkrigshistoriografi, som måske endda kan kaldes et paradigmeskifte: Nemlig en tilgang til den Kolde Krigs historie, som ikke kun fokuserer på jerntæppet – i sig selv en koldkrigsmetafor – som en uigennemtrængelig barriere mellem to monolitiske blokke, men nok så meget på graden eller omfanget af møder, overførsler, udvekslinger, interaktion og samarbejder på mange niveauer på tværs af blokkene, altså ikke kun intergouvernementalt/mellemstatsligt, men nok så meget på substatsligt niveau, transnationalt niveau og via internationale institutioner og organisationer. Nogle har ligefrem talt om på den baggrund at erstatte begrebet jerntæppe med betegnelsen nylontæppe mellem Øst og Vest,⁷ men det vil nok være at un-

⁵ F.eks. John Lewis Gaddis: *Den Kolde Krig*, København 2005.

⁶ Poul Villaume: *Lavvækst og frontdannelse, 1970-1985*. *Gyldendals og Politikens Danmarkshistorie*, bd. 15, København 2005, s. 201, 304, 331.

⁷ György Péteri: „Nylon Curtain – Transnational and Transsystemic Tendency-

dervurdere de trods alt også nok så fysiske og politisk-ideologiske skel mellem Øst og Vest. Ikke desto mindre taler meget for, at den større opmærksomhed i en voksende del af den nye koldkrigshistoriografi på jerntæppets faktiske gennemtrængelighed i mangfoldige sammenhænge tilbyder nye og formentlig nok så plausible forklaringer og kausale sammenhænge vedrørende den Kolde Krigs forløb og ikke mindst dens sidste fase og afslutning under *détente*-perioden. Altså jerntæppet betragtet som på én gang hårdt *og* porøst.⁸

Ovenstående er alt i alt baggrunden for, at bedømmelsesudvalgets skriftlige udtalelse om præses' afhandling afsluttedes med følgende sammenfatning:

Uanset de oven for anførte mindre forbehold og kritikpunkter er det fagkyndige udvalg ikke i tvivl om, at afhandlingen som helhed repræsenterer en fortjenstfuld og særdeles solid forskningsindsats på internationalt niveau. Der er generelt tale om gedigent historikerhåndværk med systematiske, transparente og sikre analyser. Den multiarkivalsk dokumenterede frembæring og opskrivning af de nordvesteuropæiske socialdemokratiers transnationale sikkerhedspolitiske samarbejde og dets betydning, som findes i Indledningsafsnittet og i Del 1, er afhandlingens analytisk stærkeste og mest originale bidrag til den internationale og nationale forskning i den Kolde Krigs sene fase. Vi skal hermed indstille afhandlingen til forsvar for den filosofiske doktorgrad.

Nu er det imidlertid ikke min primære opgave som opponert at finde konvergenspunkter med præses, men tværtimod at være en slags djævlens advokat. Iklædt den rolle skal jeg fremdrage nogle metodisk-teoretiske og især mere empiriske problemer og spørgsmål, som afhand-

es in the Cultural Life of State-Socialist Russia and East-Central Europe“, i: *Slavica* 10:2 (2004).

⁸ Se f.eks. Rana Mitter & Patrick Major (red.): *Across the Blocs: Cold War Cultural and Social History*, London 2004; Sari Autio-Saraso & Brendan Humphreys (red.): *Winter Kept Us Warm: Cold War Interactions Reconsidered*, Helsinki 2010; Poul Villume & Odd Arne Westad (red.): *Perforating the Iron Curtain: European Détente, Transatlantic Relations, and the Cold War, 1965-1985*, Copenhagen 2010; Sari Autio-Saraso & Katalin Miklóssy (red.): *Reassessing Cold War Europe*, London 2011; Simo Mikkonen & Pia Koivunen (red.): *Beyond the Divide: Entangled Histories of Cold War Europe*, New York/Oxford 2015; Poul Villume, Ann-Marie Ekengren & Rasmus Mariager (red.): *Northern Europe in the Cold War, 1965-1990: East-West Interactions of Trade, Culture and Security*, Helsinki 2016; Lars Fredrik Stöcker: *Bridging the Baltic Sea: Networks of Resistance and Opposition during the Cold War Era*, Lanham 2018.

lingen for mig at se rejser, og som er værd at diskutere med henblik på forhåbentlig yderligere afklaring.

Politisk historieskrivnings relevans

Men først et par bemærkninger om den genre, vi her har med at gøre, som jo er politisk historieskrivning. I en tid, hvor social-, mentalitets-, identitets- og kulturhistorie i bred forstand både i Danmark og internationalt står stærkt inden for historiefaget, og berettiget står stærkt, må det hilses velkomment, at den politiske historieskrivning, med alt, hvad den kan, stadig manifesterer sig så klart. Den gode politiske historieskrivning vil nemlig altid være relevant; den vil der altid være brug for. Dens fokus ligger i skæringspunktet mellem samfundets ledere og de ledte, mellem elite og befolkning; god, moderne politisk historieforskning nøjes således ikke med at rette søgelyset mod de politiske aktører og deres ageren på topniveau, men søger også ned til de politiske begivenheders økonomisk-sociale-mentale og kulturelle rødder. Samfundets modsætninger fortættes på det politiske plan, hvor forskellige sociale grupper appellerer til statsmagten eller vender sig imod den. Kortlægningen af de politisk-økonomisk-kulturelle ideer og interesser, af de samfundsmæssige institutioners og organisationers rolle, af rationelle og irrationelle motiver bag den politiske ageren – alt det er, hvad den politiske historieskrivning kan og bør afdække. Det er derfor, den politiske historie er og forbliver – med professor emerita Inga Flotos ord – „historiens kerneland”; og som hun tilføjer: „De forskellige videnskabelige moderetninger er i den sammenhæng kun krusninger på vandet“.⁹

Men det betyder også, at interessen for historien må være politisk. Historien kan retfærdiggøre eller legitimere aktuel politisk handling, eller historien kan modsat anfægte aktuel politisk agerens troværdighed eller legitimitet. Den, der kan erobre tolkningen af begivenheder og forløb i fortiden, kan have et våben i arsenalet til sit eget aktuelle politiske projekt. Heller ikke vi som faghistorikere kan naturligvis helt unddrage os denne problematik. Men den gode historieforskning handler grundlæggende om jagten på dybere erkendelse af fortidens kompleksitet, og her er det respekten for kilderne, der som fælles træk principielt adskiller historikere fra politikeres, debattørers og menigmands meningsmageri. Men igen: Selv om vi skal gå til kilderne med et *åbent* sind, kan vi ikke – heller ikke som faghistorikere – gå til kilderne med et *tomt* sind. Den navnkundige britiske historiker E.H. Carr

⁹ Inga Floto: *Historie. En videnskabshistorisk undersøgelse*, København 1985, s. 244.

satte sagen på spidsen i sin stadig læseværdige klassiker fra 1961 om historie og historieskrivning (i min egen oversættelse til lejligheden):

Når du læser et historisk værk, skal du altid lytte efter en summen. Hvis du ikke kan høre nogen summen, er du enten tone-døv, eller din historiker er en tørvetriller. Kendsgerningerne er faktisk slet ikke ligesom fisk på fiskehandlerens disk. De er som fisk, der svømmer rundt i et enormt og til tider utilgængeligt hav; og hvad historikeren fanger, vil til dels afhænge af tilfældigheder, men primært af hvilken del af havet, han vælger at fiske i, og hvilket grej han vælger at bruge – og begge faktorer er naturligvis bestemt af, hvilken slags fisk han gerne vil fange. I det store og hele vil historikeren få den slags kendsgerninger, han ønsker. Historie betyder fortolkning.

Og Carr satte trumf på ved – nok lidt med tungen i kinden – at tilføje, at det ikke var nogen stor overdrivelse at kalde historieskrivning for „en hård kerne af fortolkning, omgivet af en blød masse af diskutabile kendsgerninger“.10 Således rustet kan vi nu begynde at gå på kritisk jagt efter præses’ „summen“!

Den nye politikhistorie – hvor ny?

Allerførst vil jeg se på en af de grundlæggende, eller overgribende, metodisk-teoretiske tilgange, som ifølge introduktionskapitlet (s. 36-41) har været styrende i afhandlingen, og som angiveligt adskiller den fra mere traditionel politisk historieskrivning. Der er tale om den såkaldte nye politikhistories frembæring, i de sidste 10-15 år, af det idé- og værdipolitiske aspekts centralitet for den historiske analyse af politikudformningen – altså blandt andet anvendelsen af kulturhistoriske greb på politiske emner (s. 38). Præses henviser bl.a. i denne forbindelse til de to politologer Belánd og Cox’ betoning af ideer og værdier i samfundshistorien – at „ideer ikke blot er en væsentlig, men *den* væsentligste kilde til politisk adfærd“. Præses nævner selv, at det i en anmeldelse er blevet kaldt en „triviell konstatering“ – hvilket præses så erklærer sig uenig i (s. 40).

Men uden at anfægte afhandlingens velbegrundede fokus på det værdi- og idémæssige grundlag for den socialdemokratiske sikkerhedspolitiske linje i perioden, så kan der måske nok være grund til at sætte et spørgsmålstejn ved, hvor ny denne politikhistoriske tilgang egentlig er: Førnævnte Cox og Belánd kan meget vel have ret i, at – som de refereres for i afhandlingen – *politologien* kun i relativt begrænset om-

10 E.H. Carr: *What Is History?*, 2. udg., London 1987, s. 23.

fang har fokuseret på betydningen af ideer, dels forstået som „bløde, postmaterielle forhold som f.eks. idealer, stolthed og frygt“, men også ideers betydning for tre politiske felter som institutioner, interesser og forandring (vi er stadig på s. 40-41 i introduktionskapitlet). Præses låner her professor Jørn Henrik Petersens model for sammenhængen mellem „ideer, værdier, institutioner og normer“ (gengivet i introduktionskapitlet, s. 42), hvorefter politiske ideer „under bestemte forudsætninger, f.eks. hvis de begrundes på en meningsfuld måde, og hvis konteksten er ideen gunstig, [kan] blive en værdi, der antager normativ karakter“ – og dermed endda blive „retningsanvisende for institutionel handling“ (s. 42).

Men gælder forsømmelsen af ideer, værdier og normer virkelig også og i samme grad historiefaget? Og måske mest relevant her: Hvis vi bare holder os til den samtidshistoriske forskning og, endnu mere indsnævret, til udforskningen af nyere udenrigspolitisk historie, særligt i Danmark? F.eks. var allerede historikeren Ole Karup Pedersens politologisk inspirerede disputats om den radikale udenrigsminister P. Munch vel ikke mindst et dybtgående studie netop i Munchs værdi- og idéverden i udenrigspolitisk henseende.¹¹ Vi kan også nævne professor Erling Bjøls historisk-baserede studie af den danske udenrigspolitiske beslutningsproces, hvor idépolitikken spiller en ganske væsentlig rolle.¹²

Jeg må vel også have lov til – til dels i forlængelse af Karup Pedersens arbejde – at pege på en anden disputats om nyere dansk udenrigspolitik historie, nemlig min egen om dansk sikkerheds- og forsvarspolitik i NATO fra slutningen af 1940'erne til begyndelsen af 1960'erne.¹³ I den er nogle af de gennemgående temaer netop påvisningen, arkivbaseret, af danske politikeres, herunder top-beslutningstageres, udgangspunkt i et loyalt tilhørsforhold til NATO, og samtidig deres *værdibaserede* præferencer for en række udenrigs- og sikkerhedspolitiske særstandpunkter og forbehold: Blandt andet et (fortsat) *nordisk* udenrigspolitisk samarbejde, især i FN-regi, men også (med Norge) i NATO-regi; et *koordineret småstatssamarbejde* i bl.a. NATO, baseret på fælles ideer om *stormagtsskepsis* og skepsis over for *overdrevne trussels- og fjendebilleder* og *overdreven militarisering* af sikkerhedspolitikken; ideen om *småstaters særlige rolle* og forpligtelser i international politik; ide-

¹¹ Ole Karup Pedersen: *Udenrigsminister P. Munchs opfattelse af Danmarks stilling i international politik*, København 1970.

¹² Erling Bjøl: *Hvem bestemmer? Studier i den udenrigspolitiske beslutningsproces*, København 1983.

¹³ Poul Villaume: *Allieret med forbehold. Danmark, NATO og den kolde krig. En studie i dansk sikkerhedspolitik, 1949-1961*, København 1995.

en om *dialog, brobygning, forhandling* og i sidste ende *afspænding* i forhold til den potentielle modstander – Sovjetblokken. Jeg har i min del af bind 5 i *Dansk Udenrigspolitik Historie* videreført det tema med danske politikeres værdibaserede, især afspændingspolitiske linje gennem 1960'erne og de tidligere 1970'ere.¹⁴

Så altså: Hvor ny er egentlig den ny politikhistorie? Og nok så vigtigt: Hvad har den og de omtalte teorielementer bag den *egentlig* tilført den foreliggende afhandling, som den ellers ikke ville have haft, og som ikke allerede har ligget i noget af den tidligere nævnte forskning i dansk udenrigspolitik historie? Det forekommer uklart.

I forlængelse af dette: Der er i afhandlingen et betydeligt fokus på både de idé-, værdi- og normbaserede og de transnationale forudsætninger for formuleringen af Socialistisk Internationales, Scandilux' og Palme-Kommissionens politikanbefalinger og dermed altså ifølge præses også af det danske Socialdemokratis sikkerhedspolitik. Men kan der ikke være en risiko for, at dette fokus skygger for eller undervurderer betydningen af det indenrigspolitisk-taktiske moment, som vel *også* er til stede i enhver udenrigspolitisk politikformulering eller udmelding?

Indenrigspolitisk taktik - elitestyring af sikkerhedspolitikken

Lad mig eksemplificere med blot et element: forklaringerne på og karakteren af Socialdemokratiets fodnotepolitik i 1980'erne: Præses distancerer sig i introduktions-kapitlet (s. 21-26) fra de hidtidige hovedforklaringer, primært fordi ingen af dem ifølge præses har undersøgt og vægtet betydningen af Socialistisk Internationales indflydelse tilstrækkeligt eller efter fortjeneste.

Da den eksterne, værdi- og idébaserede og partiorienterede indflydelse ifølge præses havde så væsentlig betydning for Socialdemokratiets fodnotepolitik, nedtoner han naturligt nok de delforklaringer, som også lægger vægt på de indenrigspolitisk-taktiske og parlamentariske momenter. F.eks. tager præses afstand fra undertegnede formulering – i *Gyldendals og Politikens Danmarkshistorie*, bd. 15 (s. 350) – at fodnotepolitikken fik karakter af „mere eller mindre improviserede kompromisser fra sag til sag ... i form af reelt fritsvævende overskrifter eller paroler i folketingsdagsordener“. Det er forkert, må vi forstå på præses, for fodnoterne – dagsordenerne i Folketinget – var nemlig direkte informerede og inspirerede af den sammenhængende sikkerheds- og nedrustningspolitiske linje, som var udstukket af Socialistisk Internationale og senere også af Scandilux og Palme-Kommissionen.

¹⁴ Thorsten Borring Olesen og Poul Villaume: *I blokopdelingens tegn. Dansk Udenrigspolitik Historie, bd. 5: 1945-1972*, København 2005.

Jeg skal vende tilbage til, i hvilket omfang det nu også konkret altid var tilfældet; men præses giver faktisk allerede i introduktionskapitlets sammenfatning (s. 57) en betydelig indrømmelse til netop den opfattelse, at der i det mindste i et vist omfang var tale om, at fodnoterne blev en del af det indenrigspolitisk-taktiske og parlamentariske spil med dagsordener og afværgedagsordener i Folketinget. For her skriver præses nemlig, at Socialdemokratiet „dansede [...] en linedans, hvor det balancerede mellem afstandtagen fra Venstres og Det Konservative Folkepartis politik på den ene side, uden på den anden side at bringe sig i overensstemmelse med venstrefløjspartierne. Flere af Socialdemokratiets dagsordensforslag blev fremsat for at forhindre venstrefløjspartiernes dagsordensforslag i at blive vedtaget“.

Også professor Nikolaj Petersen, som præses loyalt refererer i artiklen om „Ostpolitikens anden fase“ (s. 72), har i sin undersøgelse af Scandilux bemærket, at påvirkningen af det danske Socialdemokrati fra det transnationale nordvesteuropæiske partisamarbejde, særligt Scandilux, var vigtigst ved partiets diskussion af „aktuelle sikkerhedspolitiske spørgsmål“ [min fremhævnin], mens der var „en vis mangel på langtidsperspektiv i [folketings]gruppens drøftelser“. Altså: fodnotepolitikken var præget af det situationsbestemte og af et fravær af langtidsperspektiv – ifølge både Nikolaj Petersen og undertegnede. Og faktisk synes præses i den nævnte artikel om „Ostpolitikens anden fase“ at gøre en vis indrømmelse her: Præses erkender, under mellemoverskriften „Bag lukkede døre“ (s. 93), at det „kun [var] få socialdemokrater, der tog aktivt del i partiets internationale samarbejdsrelationer“. Det fremgår da også indirekte, at præses ikke har fundet særlig markante spor af større, endsige dybtgående diskussioner i folketingsgruppens mødeprotokol i 1980'erne. Gruppen blev rigtignok løbende „orienteret“ om det transnationale socialdemokratiske sikkerhedspolitiske samarbejde, men nogen dybtgående diskussioner heraf og af dets implikationer er der ikke fundet væsentlige spor af i gruppen – eller i partiet.

Generelt var det nemlig en relativt lille, topstyret kreds af socialdemokrater med Lasse Budtz i spidsen, som for alvor interesserede sig for og var engageret i de sikkerheds- og atompolitiske spørgsmål. Denne lille kreds af danske socialdemokrater kobede sig snarere på det internationale og transnationale socialdemokratiske sikkerhedspolitiske samarbejde, end de bidrog aktivt til at udvikle og formulere det. Det er faktisk også præses' egen vurdering i artiklen „Ostpolitikens anden fase“ (s. 97): „der [er] ikke meget der tyder på, at de danske socialdemokrater, skønt kontakterne til partikammeraterne var tætte, havde nævneværdig betydning for politikformuleringen i Socialistisk Internationale, Palmekommissionen og Scandilux.“ I samme artikel

konkluderer præses som sin vurdering (s. 114 f.), at „det danske parti altovervejende var modtager af politiske inputs, men næppe bidrog substantielt til politikudviklingen“.

Altså ligger den konklusion lige for, at selv om partiet givetvis var påvirket af det internationale sikkerhedspolitiske partisamarbejde, formentlig kulminerende i første halvdel af 1980'erne, så blev de nye og alternative sikkerheds- og nedrustningspolitiske ideer og værdier, med fokus på bl.a. „fælles sikkerhed“, som præses så omhyggeligt redegør for i afhandlingen, ikke for alvor internaliserede i partiet og i dets rodnet. De forblev primært et anliggende for en ret snæver kreds i partiledelsen, mens selv folketingsgruppen sjældent diskuterede politikken dybere, men primært modtog orienteringer om den.

Måske er det også dybest set en vigtig del af forklaringen på, at Socialdemokratiets bemærkelsesværdige sikkerhedspolitiske hamskifte efter den Kolde Krigs afslutning op gennem 1990'erne og efter årtusindeskiftet fandt sted uden nævneværdig debat og intern kritik. For her slog partiet jo ind på en helt anderledes sikkerhedspolitisk kurs, som blev gradvis mere militariseret og ensidigt „afskrækkelsesorienteret“, og som pro-aktivt var med til at gøre Danmark til en nærmest permanent krigsførende nation i mere eller mindre fjerne egne af verden. Det skete endda ofte til akkompagnement af ledende socialdemokraters udtrykkelige afstandtagen fra den sikkerhedspolitiske linje, som det transnationale socialdemokratiske sikkerheds- og nedrustningspolitiske samarbejde i 1980'erne, fodnotepolitikken, var udtryk for.¹⁵

Brud eller kontinuitet i sikkerhedspolitikken?

I forlængelse af det foregående lovede jeg at vende tilbage til spørgsmålet om, i hvilket mere konkret omfang det danske Socialdemokrati nu også var så direkte påvirket af Socialistisk Internationales politiske beslutninger og sikkerhedspolitiske linje. Allerførst bør man jo spørge, hvilken sikkerhedspolitisk profil Socialdemokratiet havde, før Socialistisk Internationale ifølge præses i 1976 med Willy Brandt som leder slog ind på en ny og mere kritisk sikkerhedspolitisk kurs i forhold til, hvad man vel kan kalde NATO's hoved- eller mainstream-linje. Selv om præses i afhandlingens anden del, nemlig i sit bidrag til DI-IS-rapportens gennemgang af den sikkerhedspolitiske debat fra 1963 og frem, indirekte kommer ind på dette, er der i afhandlingens første del, herunder i det sammenkædende introduktionskapitel, intet systematisk forsøg på at sætte den socialdemokratiske sikkerhedspolitik i

¹⁵ Se f.eks. Hans Hækkerup: *På skansen – dansk forsvarspolitik fra Murens fald til Kosovo*, København, 2002.

perioden efter 1976 ind i dette længere, bagudrettede perspektiv. Det kan undre, for som før berørt havde bl.a. – og ikke mindst – socialdemokratisk ledede regeringer allerede i 1950'erne, 1960'erne og første halvdel af 1970'erne fastholdt en ofte ganske markant afspændingspolitik profil i NATO.¹⁶

Den socialdemokratiske forhenværende udenrigsminister K.B. Andersen udtrykte sig således ganske præcist, da han i et større avisinterview i 1978 sammenfattede Socialdemokratiets aktive afspændingspolitiske tradition i NATO – altså også *før* 1976:

En [...] socialdemokratisk linje, som går helt tilbage til [Per] Hækkerups tid som udenrigsminister er, at vi samtidig med at være gode og konstruktive NATO-medlemmer har sagt, at det er vældig vigtigt at have en dialog med Østlandene. Det var socialdemokratisk politik, at vi helt konsekvent holdt denne kontakt, fordi vi sagde, at vi med vores beliggenhed og ud fra ønsket om en afspændingslinje må have en bilateral kontakt. Jeg var vel også den, der ivrigst i 1975 i NATO sagde, at det er vigtigt, at vi fører en aktiv politik for afspænding og nedrustning. Det er ikke nok at sidde og reagere negativt på østlige forslag, fordi vi synes, at de er for propagandaprægede – hvad de ofte er. Eller for lidt realistiske – hvad de ofte er. Man ville ikke kunne forstå ude i verden, at denne gruppe vestlige lande ikke har selvstændige initiativer. Nu véd jeg jo godt, at mange siger, at der ikke lyttes til de små lande. Men der skete jo det mærkelige, at en række lande tog det op. Senere, da [USA's vicepræsident Walter] Mondale besøgte NATO [i januar 1977, P.V.], talte man om *de danske tanker* om en aktiv nedrustnings- og afspændingspolitik. Jeg synes, det er vigtigt, vi husker, at NATO har to formål: sikkerhed og afspænding.¹⁷

Altså: Perioden efter 1976 med Socialistisk Internationales nye pro-aktive sikkerhedspolitik var for længst foregrebet af det danske socialdemokrati, hvis sikkerheds- og afspændingspolitiske profil i slutningen

¹⁶ Se Villaume: *Allieret med forbehold*; Borring Olesen og Villaume: *I blokopdelingens tegn*, især s. 575-595 og s. 648-665; Poul Villaume: „Anticipating European Détente: Denmark, NATO, and the Struggle for an all-European Security Conference in the 'Long 1970s'“, i: Poul Villaume, Rasmus Mariager & Helle Porsdam (red.): *The 'Long 1970s': Human Rights, East-West Détente and Transnational Relations*, London/New York 2016, s. 125-144; Poul Villaume: „Pathfinders and Perpetuators of Détente“, i: Oliver Bange & Poul Villaume (red.): *The Long Détente: Changing Concepts of Security and Cooperation from the 1950s to the 1980s*, Budapest/New York 2017, s. 205-234.

¹⁷ Dagbladet *Information*, 15. juli 1978.

af 1970'erne og i 1980'erne derfor ikke fyldestgørende kan betegnes som et (ny)brud; den havde også tydelige kontinuitetslinjer bagud til de foregående årtier. Det underkommunikeres i afhandlingen.

I de tunge strategiske spørgsmål, særligt atomvåbnenes rolle i NATO's forsvarsdoktriner, havde den socialdemokratiske og danske profil dog stedse været mindre klar, bortset fra det danske (socialdemokratiske-radikalt drevne) nej siden 1950'erne til atomvåben på (syd)dansk jord i fredstid. Men ændrede socialdemokratiets atom(nedrustnings)-politiske profil sig da så afgørende og konsekvent efter påvirkning fra Socialistisk Internationale efter 1976, som præsens argumenterer for? Et eksempel på, at det ikke var tilfældet, er her optakten til NATO's afgørende, såkaldte dobbeltbeslutning 12. december 1979 om de 572 nye mellemdistanceatomraketter, som på flere måder indvarslede den store sikkerheds- og atom(nedrustnings)politiske strid i 1980'erne.

Socialistisk Internationale – hvor stærk var påvirkningen?

Først et par tankevækkende citater fra et avisinterview et par måneder før NATO's dobbeltbeslutning. Interviewet var med den socialdemokratiske toppolitiker Ole Espersen, og det er med til at bekræfte nogle af de pointer, jeg har fremført i det foregående. Adspurgt om sin holdning til den nært forestående beslutning i NATO om mellemdistanceatomraketter svarede Ole Espersen:

Som mange andre politikere har jeg et så begrænset kendskab til de problemer, at det er meget svært for mig at tage stilling. [...] dette spørgsmål om krig og fred og nedrustning [har]... af en eller anden mærkelig grund [...] været et meget beskedent problem. Politikere i al almindelighed har deltaget meget lidt i debatten om det. Når jeg derfor spørges om, hvorvidt 400 eller 500 raketter skal placeres i Vesteuropa, så står jeg fuldstændig blank.¹⁸

Et sådant udsagn – som vi ikke kan finde i præsens' afhandling – bekræfter for mig at se, at Socialistisk Internationales alternative sikkerheds- og nedrustningspolitiske dessiner i sidste halvdel af 1970'erne i hvert fald endnu langt fra var blevet indoptaget af selv ledende lag i det danske Socialdemokrati i efteråret 1979. Måske ikke så mærkeligt, for endnu i foråret 1979 kunne det hollandske socialdemokratis sikkerhedspolitiske ekspert, Klaas de Vriis, i et avisinterview kalde det „meget skuffende“, at „Europas socialister hidtil ikke har formået at finde frem til en måde, hvorpå de i fællesskab kan beskæftige

¹⁸ Dagbladet *Information*, 15. oktober 1979.

sig med de emner, der er af så livsvigtig betydning for deres samfunds overlevelse. Der er ved at komme lidt liv i Socialistisk Internationale nu, men det er ikke muligt at nå frem til en sikkerhedspolitik inden for de rammer. Der er intet apparat, der kan bearbejde oplysningerne selvstændigt“.¹⁹

Det virker heller ikke rigtig overbevisende på mig, når præses i artiklen fra antologien *The Long Détente* argumenterer for og søger at dokumentere, at Socialistisk Internationales møde i Lissabon d. 31. oktober 1979 var retningsanvisende for det danske socialdemokratis nye skepsis over for NATO's raketbeslutning. Præses noterer ganske vist rigtigt, at Socialdemokratiet efter folketingsvalget 23. oktober dannede regering alene, idet partiet Venstre forlod den hidtidige S-V-konventionsregering, hvor Venstres Henning Christophersen havde været udenrigsminister. Det betød, at det nu blev muligt for Socialdemokratiet at skærpe sin udenrigs- og sikkerhedspolitiske profil noget, og som præses bemærker, noterede statsminister Anker Jørgensen i sin dagbog 29. oktober, at han personligt var imod NATO's forestående dobbeltbeslutning.

Men også her ligger djævelen i detaljen. 29. oktober var to dage *inden* Socialistisk Internationales møde i Lissabon 31. oktober, som vedtog den erklæring, præses udførligt citerer i artiklen (s. 141), med generel anbefaling af nye våbenkontrol- og nedrustningstiltag og tillidsskabende skridt mellem Øst og Vest for at undgå øget spænding. Anker Jørgensen var altså allerede på den raket-skeptiske linje, *før* Socialistisk Internationale udtalte sig. Og allerede næsten tre uger *før* Lissabon-mødet havde Lasse Budtz i en aviscommentar skrevet, at en seks måneders udsættelse af NATO's beslutning om de 572 nye atomraketter burde overvejes, hvilket som bekendt var det, der faktisk blev det danske forslag på NATO-mødet to måneder senere, i december 1979.²⁰ Denne raket-skeptiske artikel af Lasse Budtz nævnes dog ikke i præses' fremstilling, som derimod gør meget ud af at kæde den nye socialdemokratiske skepsis i november over for NATO's raketbeslutning direkte sammen med Lissabon-udtalelsen fra Socialistisk Internationale d. 31. oktober.

Men det er ikke bare i modstrid med, at både Budtz og Anker Jørgensen allerede før Lissabon-mødet udtrykte modstand mod at støtte NATO's forestående raketbeslutning. Det harmonerer heller ikke helt med, at lederen af Hollands socialdemokratiske Partei van der Arbeit, forhenværende statsminister Joop den Uyl, i et avisinterview to uger ef-

¹⁹ Dagbladet *Information*, 10. marts 1979.

²⁰ Dagbladet *Information*, 13. oktober 1979; jf. også Lasse Budtz: *Her stod vi af. Fodnoterne, der skabte historie*, København 1998), s. 36.

ter Lissabon-mødet – hvor man i øvrigt ifølge den Uyl kun „kort“ diskuterede raketsagen – udtrykte beklagelse og skuffelse over, at hverken det norske eller det danske Socialdemokrati havde støttet det hollandske søsterparti i den hede raketdebat i Holland; Partei van der Arbeit var nemlig det eneste socialdemokratiske parti i NATO-landene, som klart havde vendt sig helt imod NATO's raketplaner.²¹

Som sidste støtte for sit argument anfører præses så (s. 142) sit eget *post-festum* aktørinterview fra 2013 med daværende socialdemokratiske udenrigsminister Kjeld Olesen, som rigtignok bekræfter, at Socialistisk Internationales diskussioner var af betydning („were of importance“) for det danske parti i denne periode, som det hedder. Men det virker stadig ikke som en helt overbevisende dokumentation!

Spørgsmålet er altså, hvor tæt det egentlig kan dokumenteres, at det danske Socialdemokrati var påvirket af Socialistisk Internationale i sin stillingtagen til NATO's dobbeltbeslutning i det sene efterår 1979. Hvilke andre påvirkningsfaktorer var måske nok så vigtige – eller vigtigere? Det kommer jeg tilbage til nedenfor.

Angående Socialdemokratiets syn på de uafhængige fredsbevægelser i 1980'erne, særligt Nej til Atomvåben, kan jeg tilslutte mig præses' *en passant*-vurdering („Ostpolitikens anden fase“, s. 105), nemlig at partiet havde et instrumentelt forhold til dem – man lyttede til dem, når det ellers passede ind i partiets kram, men grundlæggende havde man et styrende og lettere skeptisk forhold til dem, også fordi de opererede uden for det almindelige politiske system. Det gjaldt også, selv om den uafhængige fredsbevægelse måske oftest i virkeligheden stod nok så tæt på nogle af de politikanbefalinger, der kom fra Socialistisk Internationale, Palmekommissionen, osv.

Et andet spørgsmål, som forekommer underbelyst eller måske snarere lidt skævt belyst i afhandlingen, er *graden af enighed* i Socialistisk Internationale om den sikkerheds- og nedrustningspolitiske linje, som blev udstukket under Willy Brandts ledelse efter 1976 og videreført i Scandilux og Palmekommissionen i 1980'erne. Præses skriver flere steder (f.eks. i introduktionskapitlet, s. 51), at „toneangivende socialdemokrater“ i Vesteuropa, dvs. primært i Danmark, Norge, Storbritannien og Vesttyskland, repræsenterede denne udenrigs- og nedrustningspolitiske linje; men præses er ærlig nok til at påpege (s. 52), at der også var „toneangivende socialdemokrater“ selv i de fire nævnte nordvesteuropæiske lande, som *ikke* var enige i Socialistisk Internationales sikkerheds- og nedrustningspolitiske stillingtagen. Og at det briti-

²¹ Dagbladet *Information*, 14. november 1979. Om de hollandske politiske partiers holdning til NATO's dobbeltbeslutning, se i øvrigt Ruud van Dijk: „'A mass psychosis': The Netherlands and NATO's dual-track decision, 1978-1979“, i: *Cold War History*, 12:3 (august 2012), s. 381-405.

ske Labour-parti faktisk blev splittet på sagen, mens det vesttyske SPD vedvarende var truet af en splittelse. Hvad præses dog tenderer mod at underspille eller ignorere i afhandlingen er, at Socialistisk Internationales medlemspartier i andre dele af Vest- og især Sydeuropa – i store lande som Frankrig, Italien, Spanien og Portugal – var lodret uenige i en række af de konkrete især atomvåbenpolitiske forslag, som det transnationale socialdemokratiske samarbejde fremlagde fra slut-1970'erne til midt- eller slut-1980'erne.

I de nævnte lande stod de „toneangivende socialdemokrater“ for en sikkerheds- og nedrustningspolitisk linje, som snarere lagde sig tæt op ad NATO's officielle kurs. De franske og italienske socialister (socialdemokrater) talte ligefrem om kommunistiske sympatier hos deres vesttyske og britiske partifæller, som omvendt kaldte de førstnævnte for koldkrigere. Og i forbindelse med Scandilux-møder kritiserede de franske socialdemokrater skarpt Palme-kommissionens begreb „fælles sikkerhed“, fordi det ifølge dem antydede, at det frie Vesten havde noget til fælles med det kommunistiske øst.²² Spørgsmålet er derfor, hvilken betydning de undertiden skarpe interne sikkerhedspolitiske diskussioner i Socialistisk Internationale og Scandilux havde for de delta-gende partier? Det havde vi gerne hørt lidt mere om i afhandlingen.

Helt konkret er det jo en kendsgerning, som vi også hører meget lidt om i afhandlingen, at så højprofilerede og retningsanvisende, ja, karismatiske figurer i Socialistisk Internationale som Willy Brandt og Egon Bahr var og forblev *tilhængere* af NATO's dobbeltbeslutning om mellemdistanceraketter – ligesom de fleste af de sydeuropæiske medlemmer af Socialistisk Internationale. Hvordan skal vi egentlig forstå det, sammenholdt med afhandlingens argument om „den vesttyske forbindelse“ og det danske partis tilegnelse af det transnationale socialdemokratiske sikkerheds- og nedrustningspolitiske samarbejdes ideer om gradvis afstandtagen fra den traditionelle atomare afskrækkelsestankegang?

Sikkerhedspolitisk begrebsafklaring?

I den forbindelse kan man også sætte et spørgsmålstegn ved præses' sammenfattende „forståelse“ (introduktionskapitlet, s. 62), at „Anker Jørgensens politik“ ligefrem var udtryk for „en afklaret begrebsudvikling“ – med rod i Socialistisk Internationale. Var netop Anker Jørgensens sikkerheds- og atomvåbenpolitiske engagement ikke snarere af intuitiv karakter end analytisk drevet? Jeg har selv – i bind 15 af *Gylden-*

²² Bernd Rother: „Family Row: The Dual-Track Decision and Its Consequences for European Social Democratic Cooperation“, i: Leopoldo Nuti et al. (red.): *The Euromissile Crisis and the End of the Cold War*, Washington/Stanford 2015, s. 331-347.

dals og Politikens Danmarkshistorie – argumenteret for, at netop det var Anker Jørgensens på én gang styrke og svaghed. Det er rigtigt, at Socialistisk Internationales sikkerheds- og nedrustningspolitiske analyser var mere afklarede, men de var altså heller ikke uden videre handlingsanvisende, selv ikke for en Brandt og en Bahr, når det gjaldt afskrækkelses-tankegangen over for „fælles sikkerhed“-begrebet i relation til NATO's nye mellemdistanceraketter som det angivelige svar på de sovjetiske SS-20-raketter.

Den mere konsistente argumentation imod den europæiske raketoprustning kunne man finde – ikke hos Socialistisk Internationale, men ikke mindst i dele af det amerikanske og til dels det vesteuropæiske våbenkontrol- og sikkerhedspolitiske ekspertmiljø, som de uafhængige fredsbevægelser støttede sig til. Her fandt man dokumentationen for, at udviklingen af Pershing II- og Cruise-missilerne i USA var påbegyndt flere år *før* det sovjetiske SS-20-missil, som de angiveligt skulle være et svar på, blev anset for et problem af NATO; og her kunne man finde argumenterne for, at der var adskillige andre – også militære – måder for NATO at imødegå udfordringen fra SS-20'erne på – f.eks. via USA's fremskudte, atomare basesystem i Vesteuropa (som i 1979 bestod af *US Air Force's* 460 F-111, Phantom F-4, A-6 og A-7 jagerbombefly, samt *US Navy's* NATO-tildelte strategiske Poseidon atomubåde med i alt mindst 400 atombomber). Og her fandt man argumentationen for, at Pershing II- og Cruise-missilerne på grund af bl.a. deres ekstreme præcision og fremføringshastighed egnede sig godt til at være *first strike*- eller „halshugnings“ atomvåben og som sådan var destabiliserende og potentielt farlige for den etablerede terrorbalance; samt dokumentationen for, at netop placeringen af *land*baserede mellemdistanceraketter på vesteuropæisk jord blev NATO's foretrukne strategi, fordi de havde størst synlig og politisk-symbolsk transatlantisk værdi.²³

Endelig – apropos begrebsafklaring – kunne man spørge, hvor retvisende eller frugtbart det egentlig er at anvende den traditionelle politiske højre-venstre-skala i udenrigs- og sikkerhedspolitisk kontekst.

²³ Se f.eks. Tom Gervasi: *The Myth of Soviet Military Supremacy*, New York 1987, s. 139-181; dele af dokumentationen og argumentation er på dansk samlet og sammenfattet i David Jens Adler: *Det europæiske teater. Bogen om raketterne og den nye atomvåbendebate*, København 1984; se også fx Mary Kaldor & Dan Smith (red.): *Disarming Europe*, London 1982; samt David M. Walsh: *The Military Balance in the Cold War. US perceptions and policy, 1976-85*, New York 200, s. 91-108; Oliver Bange: „SS-20 und Pershing II. Waffensysteme und die Dynamisierung der Ost-West-Beziehungen“, i: Christoph Becker-Schaum m.fl. (red.): *„Entrüstet Euch!“ Nuklearkrise, NATO-Doppelbeschluss und Friedensbewegung*, Paderborn 2012, s. 71-86.

Præsens gør det flere steder i afhandlingen – f.eks. i introduktionskapitlet s. 15 og s. 58 i forbindelse med karakteristikken af dels Socialdemokratiets sikkerhedspolitiske „nyorientering“/„kursskifte“/„bevægelse“ eller træk „mod venstre“ i den undersøgte periode, dels partiet Venstres samtidige bevægelse „mod højre“ i sin sikkerhedspolitiske linje (dvs. i retning af Det Konservative Folkeparti). Men mon ikke der er tale om en vis forenkling af problematikken her? På den ene side spillede Venstres udenrigsminister Uffe Ellemann-Jensen i 1980'erne en ganske pro-aktiv rolle på Danmarks vegne i CSCE-kontekst, altså den institutionaliserede al-europæiske afspændingsproces, som han – sammen med sin udenrigsministerkollega Genscher (den vesttyske forbindelse!) – var med til at holde i live på trods af bl.a. Margaret Thatchers forsøg på at bremse hele processen 1982-83.²⁴ Venstres leder trak altså i denne kontekst nærmest i retning af Socialistisk Internationales linje og var stort set på linje med de danske socialdemokrater. På den anden side var den uafhængige del af 1980'ernes fredsbevægelse i udgangspunktet, og i hvert fald til dels også i praksis, udtrykkeligt tværpolitisk; selv om dele af det såkaldte Nye Venstre var aktive her, så tiltrak bevægelsen også mere borgerligt orienterede, bl.a. fordi den anså NATO som en arena, som Danmark skulle kæmpe på og ikke forlade eller melde sig ud af.

Ser vi internationalt, så tag for eksempel en central figur som den legendariske amerikanske diplomat George F. Kennan; socialpolitisk og værdi- og kulturpolitisk var han givetvis dybt konservativt orienteret, men med hensyn til kritisk stillingtagen til amerikansk NATO-politik og koldkrigsstrategi lige siden 1950'erne og helt frem til – ja, 1990'erne nærmede han sig den amerikanske og europæiske venstrefløjs standpunkter, om end ofte af andre grunde.²⁵

Måske bør vi derfor i vore analyser snarere end blot at tale om „høge“, der står til højre, og „duer“, der står til venstre, også identificere et tredje dyr, nemlig den sikkerhedspolitiske „ugle“, som står over eller ved siden af den politiske højre/venstre-dikotomi, og som ikke indfanges af den – ligesom politologerne Graham Allison og Joseph Nye gjorde det i deres bog fra 1985 med forslag til, hvordan en atomkrigskatastrofe kunne undgås.²⁶

²⁴ Se hertil Villaume: „Pathfinders and Perpetuators of Détente“.

²⁵ Se f.eks. John Lewis Gaddis: *George F. Kennan. An American Life*, New York 2012.

²⁶ Graham T. Allison, Albert Carnesale & Joseph S. Nye: *Hawks, Doves, and Owls: An Agenda for Avoiding Nuclear War*, New York 1985.

... og en historiografisk slutnote

Tildeling af etiketter kan være problematiske og måske lidet klargørende – også fordi etikettetildelingen ikke sjældent siger nok så meget om etikettetildelerens *egen* position. Selv om præses i sin koldkrigs-historiografiske oversigt, som indgår i afhandlingen, generelt slipper godt fra opgaven, kan der også her peges på diskutabile vurderinger. Det arkimediske punkt, hvorfra præses selv bevæger verden, er – ifølge hans egen bekendelse i introduktionskapitlet (s. 46) – det post-revisionistiske. Vi får dog ikke så meget at vide i afhandlingen om, hvordan dette historiografiske ståsted har påvirket hans valg af kildemateriale, hans metoder og hans tolkninger. Det kunne trænge til en uddybning.

For afslutningsvis at skyde os lidt nærmere ind på de koldkrigshistoriografiske skoler vil jeg for præses præsentere følgende konkluderende afsnit fra en fremstilling af den første del af den Kolde Krigs historie:

Selv uden Sovjetunionen ville USA have domineret verden i de første par årtier efter Anden Verdenskrig – men næppe i så stor udstrækning, som tilfældet blev. Den sovjetiske ledelses brutale fremfærd i Østeuropa og fjendtlighed over for Vesten gav Washingtons beslutningstagere et højst belejligt argument imod en amerikansk retræte til mellemkrigstidens politisk-militære passivitet og isolationisme; hvad mere er, Sovjetunionens regionale ekspansion i Østeuropa tillod USA selv at ekspandere globalt. Den amerikanske inddæmningspolitik over for kommunismen havde som sit spejlbillede USA's globale økonomiske, militære og politisk-ideologiske ekspansion – en ekspansion, som på sin side anvendtes af Kreml-lederne til at legitimere udvidelsen af deres egen magt og indflydelse.

Altså en tolkning, der lægger vægten på *interaktionen* mellem Øst og Vest som en dynamo i den Kolde Krigs udvikling, dvs. en nærmest klassisk post-revisionistisk position. Fremstillingen i det anførte citat er min egen – i min disputats fra 1995.²⁷ Men i præses' koldkrigs-historiografiske oversigt bliver undertegnede på grundlag af selvsamme bog tilsyneladende placeret i den „revisionistiske“ bås. Præses gør ganske vist opmærksom på, at forfatteren til *Allieret med forbehold* selv placerede sig historiografisk „i en midterposition mellem (udogmatisk) revisionisme og postrevisionisme“, men alligevel skriver præses på s. 727 i sin historiografiske oversigt:

²⁷ Villaume: *Allieret med forbehold*, s. 86.

Revisionisterne, der dominerede amerikansk historieskrivning i slutningen af 1960'erne og et stykke ind i 1970'erne, fik i samtiden kun ganske få danske repræsentanter, og det var først i 1995, da Poul Villaume offentliggjorde sin disputats om dansk sikkerhedspolitik i 1950erne [...], at dette synspunkt [altså det revisionistiske, PV] opnåede videnskabelig tyngde på dansk grund.

Når jeg trækker denne – indrømmet ganske personlige – kæphest frem her, er det til dels, fordi vi har et illustrativt eksempel på, hvordan en upræcis historiografisk rubricering kan lede på afveje. Men det er også, fordi den konkrete historiografiske placering – dvs. fejlplacering – af koldkrigsanalysen i *Allieret med forbehold* i revisionismebåsen og uden den nævnte nuancering har kunnet genfindes flere steder i de senere år, med eller uden reference til præses' historiografiske oversigt. F.eks. senest i en ny bog (en bearbejdet ph.d.-afhandling) om netop dansk koldkrigshistoriografi og koldkrigshistoriebrug, som på grundlag af en skævvredet sammenfatning af den overordnede tolkning i *Allieret med forbehold* af den (tidlige) Kolde Krigs historie fejlrubricerer bogen – og dermed undertegnede – som kort og godt „(venstre)revisionistisk“.28 Karakteristikken ignorerer også min egen udførlige uddybning helt tilbage i 1995 af min koldkrigshistoriografiske position.29

Dermed er vi ved vejs ende. Dette var så, hvad denne djævlens advokat havde på hjerte. Hermed har vi efter min opfattelse fået afdækket, hvori præses', Rasmus Mariagers, „summen“ som historiker består, og hvad mere er: Vi har gennem hans afhandling og hans svar fået bekræftet, at vi ikke har at gøre med en historiker, der fortjener betegnelsen „tørvetriller“. Men som derimod fortjener at blive tildelt den filosofiske doktorgrad.

28 Rosanna Farbøl: *Koldkrigere, medløbere og røde lejesvende. Kampen om historien*, København 2017, s. 126. Og for fuldstændighedens skyld: Trods bestemte kredses hyperfokus gennem mange års offentlig debat på undertegnede venstrefløjs-organisatoriske tilhørsforhold tilbage i 1970'erne, fejlplaceres jeg i bogen som medlem dengang af venstrefløjsgrupperingen KAP (s. 132).

29 Poul Villaume: „Om tankefængsler, sikkerhedsdilemmaer og interessefællesskaber“, i: *Historisk Tidsskrift*, 95:2 (1995), især s. 454-461; bl.a. karakteriserer jeg her min position som liggende „langt fra såvel ortodoksi som revisionisme i disse retningers klassiske aftapning“ (s. 455).